

og barmhjertig. Ibrahim Balci Bey var Sultanens Fortrolige. Ak hvor hastig flyttede han til en anden Verden! Sultanens Naade var ham til ingen Nytte. Smerte og Sorg nagede hans Sjæl, — saa var det Allahs Vilje. Gid hans Hvilested maa være som en Edens Have! 1258«. (c: 1840). Andre er der, som paa Sultanens Befaling er flyttede fra Forgængelighedens til Evighedens Bolig, staar der udtrykkelig, som en naturlig Sag (c: halshuggede). »Hans Hjerte var godt, derfor skal hans Dødsdag antegnes med et juvelsmykket Griffel«.

Visse Grave dækkes af et Stenlaag med en lille Fordybning midt i til duftende Vand eller Jord eller blot Regnvand, som Fuglene kan komme at drikke af for at flyve op til Himlen og synge Pris over den Døde, som det hedder i et Vers: »Stig højere op og sig dem deroppe, at vi savner dem«!

Reichsgartenschau.

I Tyskland afholdes hvert Aar store Havebrugsudstillinger, skiftevis i forskellige Byer; fra de sidste Aar kan nævnes Udstillingerne i Dresden og Essen; Udstillingen for 1939 afholdes i Stuttgart. For alle Grene af Havebrug og Havekunst byder disse Udstillinger paa instruktive Afdelinger, — ikke mindst interessant er det, der vises i Kirkegaardsafdelingerne. Vi anbefaler vore Læsere at besøge disse aarligt tilbagevendende Udstillinger og bringer her et Billede fra forrige Aars Udstilling i Essen.

Fig. 122.
Kirkegaardsafdeling
paa Reichsgarten-
schau 1938

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Førstelærer H. C. Frydendahl

De gamle Trægravmæler — Gravtræer eller Gravstøtter, som de almindeligt kaldes paa fynsk Omraade — har en egen betagende Virkning.

Den Inderlighed og Tilforladelighed, hvorved de taler til Beskueren, hænger maaske i nogen Grad sammen med den Omstændighed, at de oftest er hjemmelavede eller er lavede paa Bestilling hos en hjemlig Landsbykunstner, hvorimod de fleste Gravmæler nu om Dage er købt færdige, saa kun Indskriften skal sættes til.

Hvem husker ikke *Christen Dalsgaards* gribende Billede »Besøg hos Landsbykunstneren«? Midt i Billedet staar et Gravkors forsynet med en hjerteformet Plade, hvor den unge Haandværker, der vel er baade Snedker, Maler og i det hele taget Tusindkunstner, ud fra sin Sans for dekorative Virkemidler har malet den Afdødes Navn og Aarstal og dertil et Par følelsesfulde Vers. Den unge Kvinde er sunket ned paa Hugblokken, overvældet af Sorg ved paany at blive mindet om Tabet af sin bedste Ven paa Jorden ved Linierne »Ungkarl Mads Hansen. Fred med dit Støv!« — medens Moderen — eller er det maaske den Afdødes Moder — modnet af Livets Tilskikkelser, roligt og behersket tager Gravmælet i Øjesyn, idet hun samtidig lægger sin Haand trøstende paa den unge Piges Hoved. Landsbykunstnerens Stilling udtrykker en Deltagelse, der utvivlsomt har nedfældet sig i hans Arbejde og gjort hver Svejfning af Træet og hvert Sving i Bogstaverne følelsesbetonede.

Motivet er vel næppe fra Fyn, men alligevel: Paa lignende Maade er vel mange af de rørende gamle Trægravmæler paa de fynske Kirkegaarde blevet til. Ja, jeg saa en gang paa *Marstal* Kirkegaard et Gravmæle i ganske samme Stil: Kors med hjerteformet

met Navneplade, blot med langt spinklere Linier; i *Dalsgaards* Billede var jydsk Kraft, her fynsk Nethed.

Maa jeg som et lille Indskud have Lov til at gøre opmærksom paa, hvad al Fortidsforskning, ikke mindst Folkelivsforskning, skylder det gode gamle Genremaleri. Det maa i denne Forbindelse beklages, at saa faa af vore Dages Malere dyrker denne Kunststart. I vore Dage maa Fotografiet erstatte det gamle Folkelivsbillede.

Et Rundskue paa fynske Kirkegaarde eller et Rundspørge til fynske Museer vil hurtigt overbevise En om, hvor faa der er tilbage af de for et Hundrede Aar siden paa Kirkegaardene saa almindelige Trægravmæler. De liggende, Ligtræerne, synes sporløst forsvundne (her ses bort fra enkelte bevarede fra selve Kirkegulvene), og de opretstaaende er der kun sparsomme Rester tilbage af. Det er dem, der her skal gøres til Genstand for en kort Omtale. Det er vel ogsaa andre Steder gaaet, som det gik paa *Avernakø*, efter hvad en Mand der udtalte: Man mente, at man ikke længer kunde være dem bekendt, og saa gjaldt det om hurtigst muligt at faa dem væk og faa noget moderne i Stedet.

Selve *Fyn* synes at være naaet længst i denne Henseende: her er vist ingen paa Gravene mere. Paa de mindre Øer imod Syd er man heldigvis endnu ikke saa vidt. Mange Steder har de staaet indtil for faa Aar siden, og i *Marstal*, baade paa den gamle og den nye Kirkegaard, er der – og navnlig har der været – en Mængde af dem. De var endnu saa sent som Sommeren 1936 i høj Grad medvirkende til at give Kirkegaarden dens ejendommelige og interessante Udseende. Og de bærer Aarstal lige til de aller sidste Aar.

I det følgende ses der fuldstændig bort fra saavel kronologisk som topografisk Rækkefølge. Derimod vil en Ordning efter Gravmælernes Form blive forsøgt.

Den enkleste Form er Gravstokken.

Gravstokken findes nu, saa vidt jeg ved,

kun paa *Marstal* Kirkegaard. Her har den tidligere været anvendt overordentlig hyppigt, og her er den endnu ret almindelig forekommende (se Fig. 123). Gravstokken ligner en stor Blomsterstok. Højden er ca. 1 m. Den er glatdrejet, helt op cylinderformet, kun foroven prydet med en, ligesledes drejet, Knap eller Kugle af noget afvekslende Form. Knappen er forgyldt; ellers er Stokken hvidmalet og bærer foroven den Afdødes Navn, der læses fra oven ned ad Stokken. Den er et ejendommeligt og i sin Prunkløshed tiltalende Gravmæle.

At denne Form har slaaet Rod og er blevet saa yndet i denne gamle Søfarerby kan nok begrunde den Formodning, som Havearkitekt *Johannes Tholle* har fremsat over

Fig. 123.
Gravstok paa Marstal
Kirkegaard
(jfr. Fig. 124).
Foto: J. Th. 1928.

Fig. 124.
Gondolpæle i
Venedig.
(jfr. Fig. 123).

for mig: at Sømændene har hentet Ideen til den fra de Pæle, der bruges til Fortøjning af Gondolerne i *Venedigs* Kanaler. Der er i hvert Fald en paafaldende Lighed (se Fig. 124).

Bliver Gravstokken forsynet med en Tværstok, fremkommer der et Kors.

Gravkorsene bestaar undertiden netop af to drejede Stokke, der paa de tre Ende der er forsynede med drejede Knopper. Disse Knopper kan tilmed være forgyldte som paa Gravstokkene. Dette er f. Eks. Tilfældet med et Kors, der stammer fra *Sørup* ved *Svendborg* og nu findes i *Svendborg* Amts Museum, hvis Inspektør, Lærer *Ove Marcussen*, velvilligt har stillet Billede og Beskrivelse af dette og flere af Museets Trægravmæler til min Raadighed. *Sørup*-Korset er af Fyr, 102×48 cm. Det er, bortset fra de forgyldte pæreformede Spidser, sortmalet.

Korset kan ogsaa være lavet af Lister med fire lige brede Kanter og endende med skaarne eller drejede Knopper eller Kugler. Ogsaa af denne Slags findes der mange paa *Marstal* Kirkegaard. Undertiden har de en noget bredere Tværarm, beregnet til Indskrift. Eller de kan være forsynet med en midtstillet Plade, rektangulær, oval eller hjerteformet, der tillader en fyldigere Indskrift.

Af en lidt anden Karakter er de Kors, der er lavet af smalle Brædder eller Planer i Stedet for Lister eller Stokke, og hvor altsaa Korsarmenes Bredde er større end deres Tykkelse. Der er noget mere fast og sluttet over disse Kors; de virker tungere og alvorligere og staar derfor vel ogsaa i fuldere Samklang med Gravens dystre Stemning.

(Fortsættes).

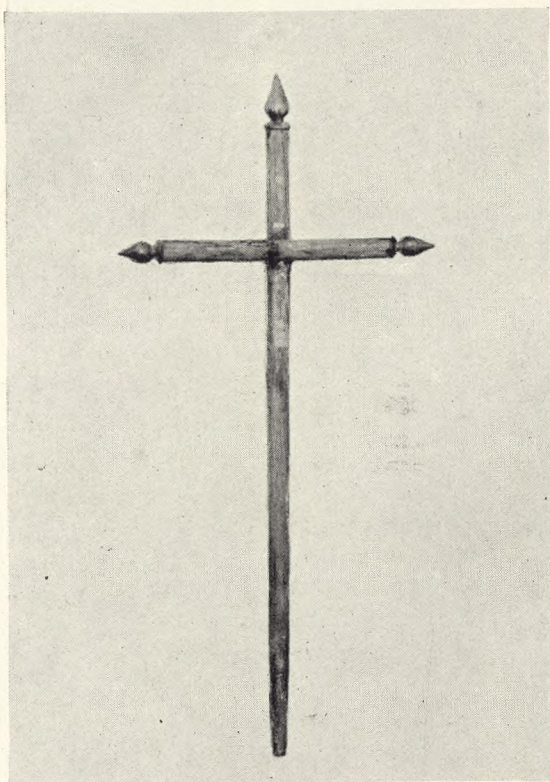

Fig. 125.
Kors af drejede
Træstokke (*Sørup*).

Fig. 134.
Trækors fra
Avernakø.

Træggravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Forstelærer H. C. Frydendahl

(Fortsat fra Side 56)

Et særlig primitivt, men i al sin Simplehed virkningsfuldt Kors af denne Type fandt jeg for en Snes Aar siden ved *Krarup Kirkegaard*, Sydfyn, hvor det øjensynlig nylig var fjernet fra Graven. Det leder med al sin Tarvelighed Tanken hen paa de middelalderlige Nordbokors fra *Herjolfsnæs* i *Grønland*. Jeg indsendte det sammen med et andet lille Trækors fra samme Kirkegaard til *Svendborg Amts Museum*. Det er 84×34 cm, lavet af Fyr, umalet og synes tildannet med en Kniv. Ser vi ikke for os en sørgende Fader staa i sit Huggehus og selv lave Korset til sit kære Barns Grav?

Noget mere dekorativt udformede er et Par Kors, som jeg i 1933 fandt i en Af-faldsbunke ved *Avernakø Kirkegaard*. Navnlig det største af dem har en smuk Form. Det er af haardt Træ og bærer Rester af Maling og paamalet Indskrift.

Det lille Kors fra *Avernakø* er af Fyr

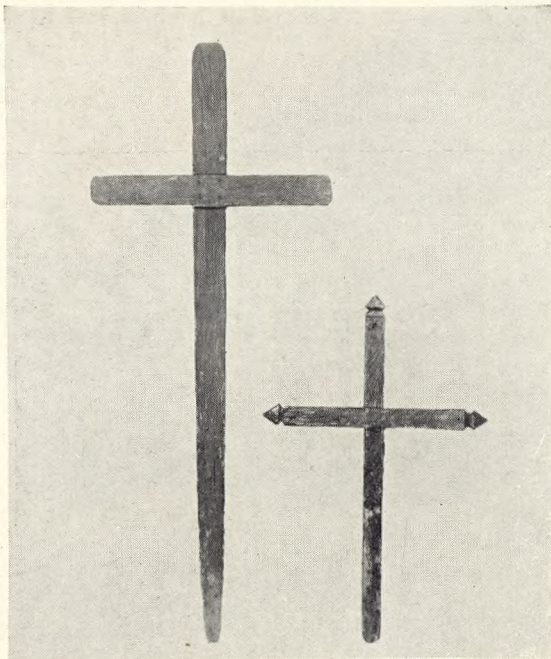
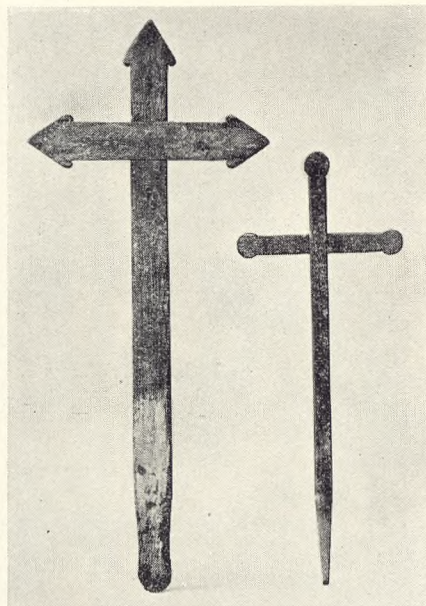

Fig. 135 tv.
Primitive Trækors paa
Krarup Kirkegaard.

Fig. 136 th.
Kløverbladskors
fra *Lindelse*
(C. Klæsøe del.).

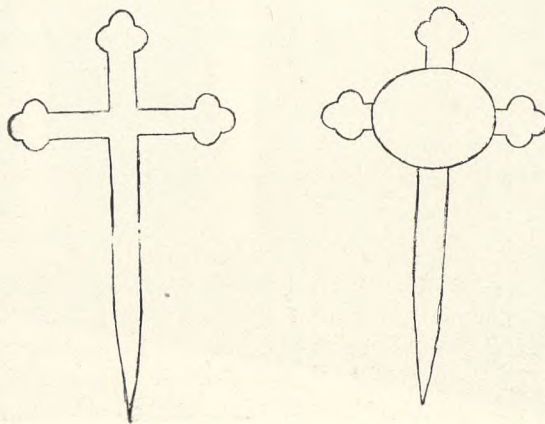

og har affasede Kanter og cylinderformede Udvidelser som Afslutning paa Korsarmene. Det er sortmalet og forsynet med den Af-dødes Navn.

Den omtalte Udvidelse er paa et Kors fra *Svendborg*, nu i *Svendborg Amts Museum*, paa Vej til at blive et Kløverblad. Dette Kors, der stammer fra 1885, er 110×76 cm (*Armenes* Bredde 12,5 cm) og har været hvidmalet med sorte Bogstaver.

Helt udviklede Kløverblade forefandtes paa Kors paa *Lindelse Kirkegaard*, *Lange-land* (se Fig. 136).

(Fortsættes).

af Natursten, tilvokset med Stenhøjsplanter, og her er der Plads til de Blomster, som Slægtninge gerne vil anbringe. I Midten af Pladsen er anlagt et stort Kors, beplantet med Roser. Vejen forbi Mindepladsen er paa begge Sider afbrudt med et Par Trin, saa man ikke mere kan gaa tankeløst forbi dette Sted, men stemmes til Andagt og Eftertanke. Med faa Midler er det saaledes lykkedes at skabe noget af den Ro og Værdighed, der altid bør omgive et saadant Minde for vore Kære.

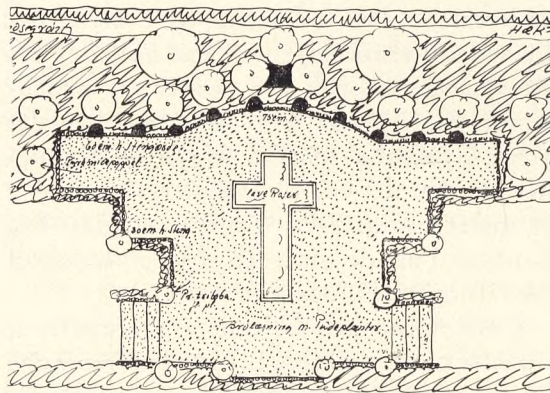

Fig. 162.
Plads til Minde-
plads paa Rinke-
næs Kirkegaard.

De faldt for Finlands Frihed og Nordens Enhed

I Brynene af de uendelige Skove, ved Bredderne af de utallige Søer, i Ødemarke eller i Ly bag Stengærdernes Kirkegaardshegn ligger Ofrene fra Finlands Frihedskamp 1918. — Feltmarskallen fra denne Kamp udtaler, at Krigen af 1939 er sidste Akt af denne Kamp. Nordiske Brødrefolk føler med Finland og nærer det Haab, at de Grave, som den nye Kamp maa bringe det tapre Folk, maa blive faa, og at Ofrene ikke maa blive gjort forgæves.

Fig. 163.
Finsk Frihedsgrav
fra 1918.
Foto: J. Th.

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Førstelærer H. C. Frydendahl

(Fortsat fra Side 64)

De bar undertiden en oval Plade, der frembød Plads til fyldig Indskrift. Lærer C. Klæsøe, Humle, der har lavet Ridsene af dem, oplyser, at den Slags var meget almindelige paa Lindelse Kirkegaard til noget efter 1870, da de efterhaanden afløstes af Jærnkors af omtrent samme Form, men oftest uden Plade, eller af Gravstene.

En særlig fint udformet Korsarmsafslutning findes paa et Kors, der har staaet paa Bogbinder Fr. Wilh. Milos († 1844) og Hustrus († 1845) Gravsted paa den nu nedlagte St. Knuds Kirkegaard i Odense og nu opbevares i Fyens Stifts Museum, Odense (se Fig. 164). Motivet er her ikke et Klø-

verblad, men maa vel siges at være den franske Lilje. Helt overraskende forekommer dette ikke paa en betydende Borgers Grav i den By, i hvis Segl dette Motiv optræder. Bemærkelsesværdig ved dets Form er ogsaa Udvidelsen af Korsarmenes Skæringsparti. Museumsassistent Svend Larsen, der imødekommende har stillet Fotografi og Beskrivelse til Raadighed, oplyser, at selve Korset er 162 cm højt og 119 cm bredt. Det staaer paa en 76 cm høj firsidet Sokkel af sammensinkede Bræder. Korsets Randpartier er paa Forsiden ophøjede som en Liste, og paa Armenes Endepartier sidder ornamentale Jærnbleslag, hvoraf de to

er bevarede. Paa Sokkelens tre Sider er der ligeledes Jærnornamenter. Paa Forsiden ses en staaende Engel, der holder en nedadvendt Fakkell. Paa hver Smalside har der været Symboler for Tro, Haab og Kærlighed, hvorfra det ene nu mangler. Gravmælet er malet brunt. Dets Bagside er glat. Paa Korsets Forside staar en fyldig Indskrift med forgyldte Bogstaver.

Dette Gravmæle betegner Toppunktet af kunstnerisk Udvikling blandt de forefundne Trækors fra fynsk Omraade.

Den Korsarmsafslutning, der forekommer paa et Kors paa *Marstal* Kirkegaard, maa vel snarere kaldes en Udartning end en Udvikling. Hver Korsarm er her forsynet med en ny mindre Korsarm, saa der fremkommer et korsset Kors. Ydermere er det bebyrdet med en Indskriftsplade paa Hovedkorsets Midte.

(Fortsættes).

Nogle stedsegrønne Planter

Af Gartnerassistent Willy F. Hansen

De Prydplanter, der udbydes til Salg, findes i saa mange Arter og Varieteter, at kun Specialister i Plantekendskab kan være fuldt fortrolige med deres særlige Egenskaber og Kulturkrav. Og det nye, der kommer frem, er det endnu sværere at vurdere.

Det er derfor forstaaeligt, at der gaar en vis Tid, inden virkelig gode Planter opnaar den Udbredelse, de bør have. Undtagen herfra er selvfølgelig Planter, der er saa iøjnefaldende, at de maa ses af alle og enhver, eller Planter, der er i Besiddelse af særlig straalende Egenskaber. Som Eksempel kan nævnes den forholdsvis nye *Polygonum baldschuanicum*, der nu omtrent findes i hveranden Have.

De følgende Linier er en Opfordring til at prøve nogle af de Planter, der fortjener at plantes mere.

Berberis verruculosa (se Fig. 168).

Væksten er nærmest opret kompakt, dog lidt uregelmæssig, enkelte Grene overhængende.

Grenene, der er stærkt tornede og er opstigende, har paa den yderste Del talrige smukt bøjede Sidegrene. Andre Grene bryder undertiden op som Rodskud, der vokser igennem og ud over de ældre Dele af Planten.

Bladene er 1,5 cm lange, bølgede og tornede, egentlig smaa Udgaver af Ilexblade. Undertiden farves en Del af Løvet smukt rødt om Efteraaret.

Blomsterne er gule, Maj, ret talrige, saa Planten virker som en blomstrende Busk, selv om Blomsterne i sig selv er uanseelige. Frugterne er sorte, men plejer ikke at optræde særlig rigeligt.

Planten er haardfør og nøjsom, taaler Sol og Blæst samt nogen Skygge. Højde 0,75-1,25 m.

Berberis verruculosa taaler Klipping og kan derfor anvendes til Hække, der ikke forlanges altfor friserede.

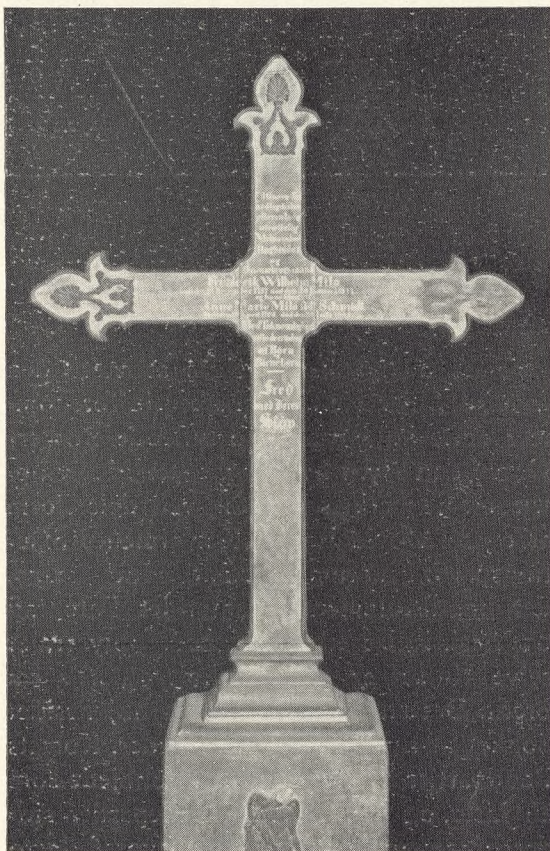

Fig. 164.
Trækors med
Antydning af
Liljemotiver.

De nye Kriges Grave

Skønt af en hel anden Art end Verdenskrigen og indtil Midten af Marts, da disse Linier skrives, uden Kampe og væsentlige Dødsofre paa de daværende Fronter, har ogsaa de nye Krige krævet deres Soldatergrave i Tusindtal, — navnlig i Polen og i Finland.

Mens den finske Hærledelse havde gjort det til Regel og Praksis, at de Faldne førtes til deres Hjemegns Kirkegaarde, har den tyske Hærledelse befalet, at Soldaterne skal jordes i Enkeltgrave, men sammen med deres Kammerater i Kirkegaarde paa eller ved Slagmarkerne. Bestaaende Kirkegaarde fra Verdenskrigen er udvidet med dette for Øje, eller Begravelserne er foretaget i Parker ved de polske Godser. Ved Hæren er ansat Gravofficerer m. v., som tager sig af dette Spørgsmaals praktiske Ordning. — Billedet viser Arbejdssoldater ved en af den nye Krigs tyske Grave i Polen.

Foreningen for »Kriegsgräberfürsorge« samarbejder med Hærledelsen.

Fig. 198.
Tyske Soldatergrave
ved Bromberg i Polen
(21. Oktober 1939).

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Forstelærer H. C. Frydendahl (Fortsat fra Side 74)

Inden Omtalen af Korsene afsluttes, skal det anføres, at der undertiden ses Kors, der aabenbart er lavet i det særlige Øjemed at bære en Krans. For en Menneskealder siden saas ofte paa Gravene Kranse af Glasperler. De kunde være lagt ned paa selve Gravtuen, men var ofte ophængt paa et Kors. Et saadant fandt jeg for en Snes Aar siden ved Krarup Kirkegaard og indsendte det til Museet i Svendborg. Det er 48×31 cm, lavet af firkantede Egelister med pyramideformede Spidser, indenfor hvilke der sidder smaa Jærnkroge til Fastgørelse af Kranzen.

Helt uden Sidestykke er vistnok et usæd-

Fig. 199.
Gravmæle fra
Herringe.
Foto: Aage Jørgensen.

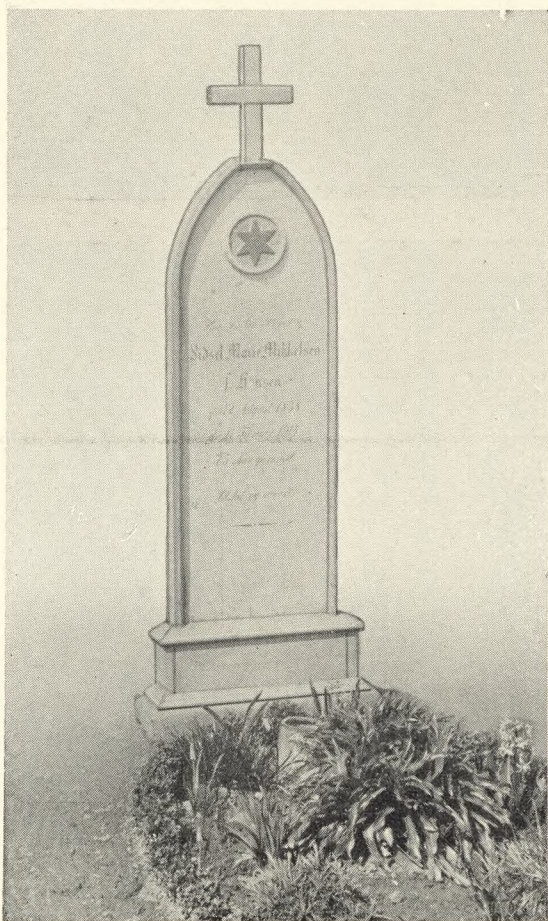
vanlig lille og beskedent Trægravmæle, der i Sommeren 1936 blev fremdraget ved Herlinge Kirke, Midtfn, af Tegneren Aage Jørgensen, København. Det bestaar kun af en lille firkantet Pæl, der foroven er afrundet som en halv Cylinder og lige under denne Afrunding bærer lignende Rundinger, saa der fremkommer en oval Flade, hvor paa er fastgjort en Jærnblikplade med Indskrift; denne fortæller, at den gravlagte er død saa sent som 1906. Det hele minder om en enkelt Arm af et Kløverbladskors og er da egentlig heller ikke større; det har kun raget ca. 30 cm op over Jorden og er kun 22 cm bredt (se Fig. 199).

Dernæst de pladeformede Trægravmæler. Den simpleste Form af disse er maaske

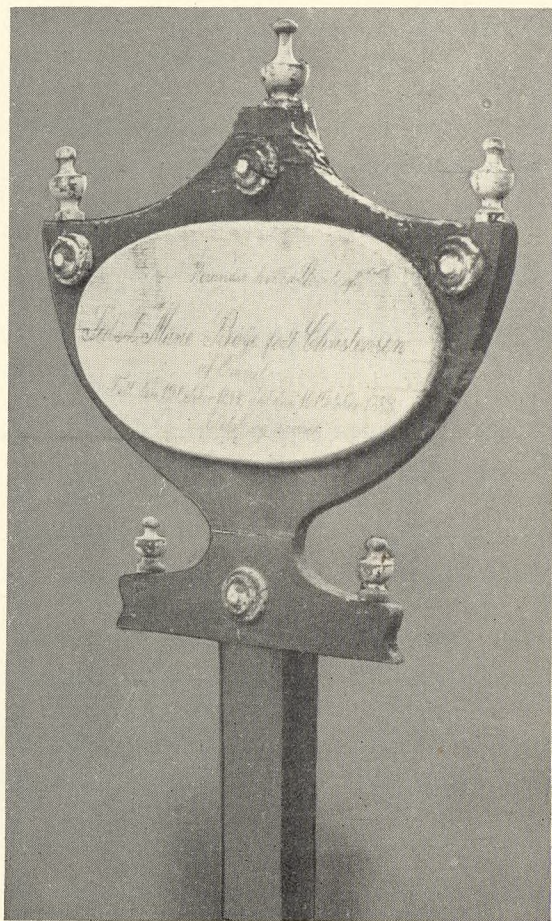
antruffet paa Rise Kirkegaard, Ærø, af Johs. Tholle i 1929 (Fig. 200). Det er rejst tidligst i 1914, men betegner ikke nogen høj Udvikling af denne Gruppe. Det ligner mest af alt en gotisk tilspidset Nummertavle, forneden hvilende paa en ordinær Sokkel og foroven endende i et Kors.

Vi finder dog ogsaa paa Ærø ejendommelige og rigtig kønne Gravmæler af denne Gruppe. Marstal Kirkegaard kan endnu opvise nogle (Fig. 201). Et Par staar paa den gamle Del af Kirkegaarden med dens mosbløde Græstæppe og er af god Virkning mellem de bevarede Rester af den gamle Tilplantning. De er prægede af Empiretidens Smag for stilfulde Vaser eller Urner og for guirlandeslyngede Afslutninger.

(Fortsættes).

tv.: Fig. 200.
Trægravmæle fra
Rise (Ærø).
Foto: J. Th. 1929.

th.: Fig. 201.
Trægravmæle fra
Marstal.
Foto: J. Th. 1928.

for Uleåborg eller nord for Kemijärvi, faar dog hver By, hver Landsby og hvert Sogn sine savnede Sønner tilbage. Hjemstavns Kirkeklokker ringer; Far, Mor og Venner samles om Baaren, gaar bag Ligvognen, der heroppe er en ganske almindelig Lastbil, pyntet med et lille Grantræ i hvert Hjørne. Men at de kunde begrave deres Døde hjemme beroede dog mest paa, at Tropperne var saaledes placeret, at de hovedsagelig kæmpede omkring de Egne, de stammer fra.

Blandt dem, der bukkede under i Krigens Tid, direkte eller indirekte som en Følge af den, kan vi ikke undlade at nævne den unge Kirkegaardsforstander i Åbo, *Veli Sorma*, og den hæderkronede Leder af Helsingfors' gamle Kirkegaard paa Malm, *Hugo Nyholm*, som begge er velkendt ogsaa i danske Kredse, der arbejder med Kirkegaardskulturens Fremme; Nyholm var Medlem af vor Forening til sin Død, og fra hans Kirkegaard stammer Billedet S. 99.

I den norsk-tyske Krig er norske Faldne

ogsaa jordet paa Hjemegnens Kirkegaarde; men i Oslo er man nu i Gang med at overføre dem, som er bleven jordet i Fællesgrav paa Vestre Gravlund, til en særlig Krigskirkegaard, som indrettes paa den saakaldte Svenskeslette paa Ekeberg. Arbejdet med denne udføres af Firmaet Norske Hager og ledes af Havearkitekt *Hindhamar*. Arealet er paa 90 mål (norsk), men kun en lille Del af det optages af Soldatergrave, højst 400. Et halvt hundrede Faldne er allerede overflyttet til den nye Kirkegaard, som iøvrigt mest vil faa Karakter af en Mindepark. Gravpladserne bliver lagt i Terrasser ned over Sletten, adskilt ved Stenmure og Beplantninger og høje Naaletræer indrammer Omraadet. Enkelte Lysninger i Ekebergskogen tænkes anvendt som Urnelunde.

Lignende Krigskirkegaarde er under Anlæggelse andre Steder i Norge.

De den 9. April faldne 13 danske Soldater (jevnf. S. 89) er alle hjemført til Sognekirkegaardene; 2 af dem er jordet i Odense.

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Førstelærer H. C. Frydendahl.

(Fortsat fra Side 87).

Den samme Vase eller Urne genfindes paa de saakaldte Gravstøtter, der til noget efter 1870 var almindelige paa *Lindelse Kirkegaard*, *Langeland*, blot er den her højt løftet paa en obeliskagtig Støtte. Lærer C. *Klæsøe*, *Humle*, har velvilligt lavet hosstaaende Rids (Fig. 229) og meddelt følgende Oplysninger om en saadan Gravstøtte, der indtil 1871 stod paa hans Farfaders Grav i *Lindelse* og endnu forefindes: Den er lavet af en 5 cm tyk Egeplanke og er 140 cm høj fra nederste Kant af den firkantede Plade og op til øverste Kugles Top. Den øverste Del (Vasen) har Træets Farve, men bærer Mærker af at have været malet hvid. Den nederste Part (den firkantede Plade) har Træets Farve. Kuglerne er sortmalede. Den midterste Del er hvidmalet og bærer en Indskrift med sorte Bogstaver.

Paa *Avernakø* har man indtil for faa Aar siden kunnet finde de smukkeste pladeformede Gravmæler. Her fandt jeg i 1933 et rigt Udvalg i Affaldsbunker og bortgemte Kroge ved Kirkegaarden.

Denne havde et Par Aar i Forvejen været Genstand for en gennemgribende og haardtændet Omregulering, og efter denne var ikke et eneste af de gamle kønne Trægravmæler paany sat paa Gravene. Jeg fik Lov til at tage af Bunkerne og udvalgte 16, der senere blev fordelt til Museer i *København* og paa *Fyn*.

(Fortsættes).

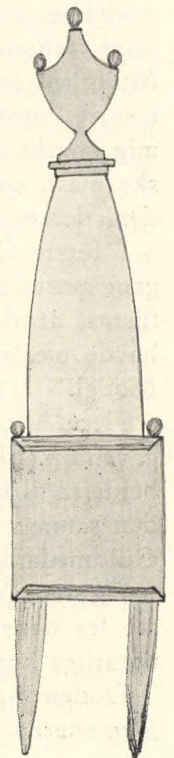

Fig. 229.
Gravstøtte fra Lindelse, Langeland.
C. Klæsøe del.

Fra Frankrig bringer vi omstaaende Billeder (Fig. 241) af en Grav, der er forsynet med et Par Buske uden iøvrigt at være bleven anlagt, og hvorpaa man har anbragt den Faldnes Tornyster, Gasmaske og Staalhjem – en noget makaber Ordning, præget af Krigens Hastværk. Denne franske Soldat er jordet, hvor han er faldet, umiddelbart ved det store amerikanske Mindesmærke for Verdenskrigens Faldne, Chateau Thierry. – Et Billede af tyske Krigsgrave i Frankrig («Signal» Nr. 10) viser de opkastede Enkelgrave, der hver for sig er forsynet med Navnetavler af Træ paa Træstolper.

I England fjerner man nu (ligesom før i Tyskland) Gravgelænderne fra Kirkegaardene, da man har Brug for deres Metalindhold.

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Førstelærer H. C. Frydendahl (fortsat fra Side 100)

Det Motiv, der mere eller mindre fremtrædende kan spores i dem, er oftest en Gravurne, i enkelte Tilfælde maaske et Timeglas. Oftest ender de foroven med tre Kugler, der undtagelsesvis er Drejerarbejde. Det giver Afslutningen foroven et guirlandeagtigt Udseende. I et enkelt Tilfælde er der under Urnen en kredsround Udvidelse og under denne igen en halv kredsformet Fod. En vingeaftig nedhængende Fortsættelse af Guirlandeformen foroven synes at have været yndet. Den genfindes paa flere af dem. Det midterste og højeste Parti er ofte forsynet med en Tandsnittrække paa tværs, hvorunder der er

anbragt en ophøjet lille Ring. I denne indfattes den afdødes Erindringsmedaille, hvis han var Krigsveteran. En Del af dem er maaske i lidt for høj Grad forsynede med drejede Søjler og Kugler samt med Gesimser. Men alt i alt maa Gravtræerne – saaledes kaldes de her – fra *Avernakø* siges at have naaet den højeste Udvikling blandt Gravmælerne af denne Gruppe. Dette gælder ogsaa med Hensyn til de paamaalede Dekorationer, der er ret afvekslende og vidner om ikke ringe Skønhedssans. – De er forsynede med en Pæl til Nedgravning. Højden over Jorden veksler fra omkr. 70 til omkr. 110 cm. Tykkelsen er, bortset fra Gesimser, Kugler o. lign., 4–5 cm. – Jeg har udføreligere beskrevet dem i »Fynsk Hjemstavn«, Decbr. 1936, hvorfra Klichéerne til dem er laant, og hvortil der med Hensyn til deres Fremstilling, deres Indskrifter o. lign. kan henvises.

Gravmæler af denne Type – som naturligvis i det hele taget Trægravmæler – træffes ogsaa andre Steder. *Johannes Tholle* har endog meddelt mig, at en Finne overfor ham ved at se Afbildningerne i »Fynsk Hjemstavn« har kunnet konstatere, at nøjagtigt de samme Typer (indtil de mindste Enkeltheder) har han set i Mængder paa

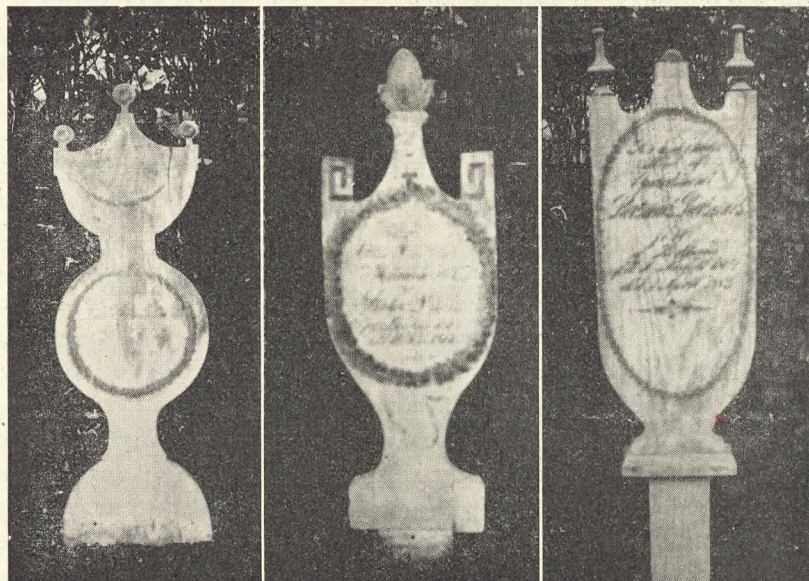

Fig. 242.
Gravtræer med
Urnemotiver
(Avernakø).
Foto: H. C. F.

de østlige Kirkegaarde i Finland (*Wiborgs Egnen*). Fra hjemlige Egne kan henvises til *A. E. Kioldrups Maleri fra Farum Kirkegaard 1864*, gengivet i »Vore Kirkegaarde« V S. 101, hvor de paa en særdeles smuk Maade indgaar i Helhedsbilledet.

Alle de hidtil omtalte Gravmæler udnytter paa en jævn og naturlig Maade Træets Egenskaber. De er opbygget paa den Maade, det falder en Snedker tilvant at benytte sit Materiale paa. Dette gælder i mindre Grad den følgende og sidste Gruppe. De dertil hørende synes at være *Efterligninger af kunstnerisk udførte Gravmæler i Sandsten eller ædlere Stenarter*. Man har vel ikke haft Raad eller Lejlighed til at faa en Gravsten og har saa valgt at lade en saadan eftergøre i Træ. Og endnu en Forskel kan paa peges: Medens de foran omtalte er *frontalt virkende*, helst skal beskues forfra, er de sidste *rumligt virkende*, kan med god Virkning beskues fra alle Sider.

Til denne Gruppe hører et Gravmonument fra *Tullebølle, Langeland*, i 1935 indlemmet i det af *Langelands Arkæolog, Jens Winther*, skabte og ledede Museum i *Rudkøbing*. Det er ca. 1 m højt. Paa et firkantet Fundament med foroven afrundede Kanter hviler en obeliskagtig Overdel, der øverst oppe i konkave Rundinger gaar over i en noget tilspidset Afslutning. Det har store hvidmalede Indskriftsfelter paa For- og Bagside, medens det iøvrigt bærer brunrød Maling med sorte Prikker, Streger og Palmegrene. Indskrifterne beretter, at det er rejst over et Ægtepar. Dødsaaarene er 1804 og 1827.

Adskilligt fornemmere og smukkere er et Træmonument, der har staaet paa en Kirkegaard paa *Taasinge*, men nu befinder sig paa Museet i *Svendborg*. Det har en anselig Højde: 185 cm foruden en Fod, der har gaaet 35 cm i Jorden; dets største Bredde er 50 cm. Det er udført i Egetræ i eet Stykke, men ved paasatte Gesimser delt i tre Afsnit. Fundamentet er formet som en stenmuret Sokkel med Niche. Det obe-

liskformede Midterparti er forsynet med Ramme om et Indskriftfelt, med Stjerner og en Slange, der bider sig selv i Halen. Denne, saavel som det paa det øverste, halvrunde Parti i en Straalekrans anbragte altskuende Øje, har vel symbolsk Betydning. Et paa Topstykket anbragt Kors er nu forsvundet. Det synes at have været graamalet; Bogstaverne er sorte. Det fremgaar af Indskriften, at det er sat over en Færgemand i *Vemmenæs*, der døde 1843. (Fortsættes).

Om Bygning af Kapeller og Krematorier

I Artiklen om nærværende S. 92 ff. omtales Bygning af et Kapel-Krematorium i Finland, indviet den 1. Oktober 1939. Vi er gjort opmærksomme paa, at de oprindelige Planer om at indrette dette Bygningsværk til Ligbrænding aldrig er bleven realiseret, saaledes som Stadsarkitekt *Ullberg* havde tænkt sig det. Den daværende Stadsstyrelse (som nu opholder sig i Helsingfors) forkastede dette Forslag, og det Kapel, der er opført som skildret, rummer saaledes ikke Indretninger for Kremation, men er udelukkende et Kirkegaardskapel.

I Artiklen pointerer Forfatteren (Arkitekt *Asger Schmeling*) iøvrigt fuldkommen rigtigt, at man ikke bør bygge Kapeller (eller Kapelkrematorier) som »kirkeprægede Rum«, og at Arkitekterne maa »løse Opgaven indefra«. Dette synes dog at volde mange meget Besvær, og mange bygger stadig Kapellerne, som om de var Kirker. Men endnu værre er det dog, naar man gaar den anden Vej: At bygge Kirker som Krematorier.

I en nylig afholdt Idékonkurrence om en københavnsk Kirkebygning viste flere af Projekterne tydeligt at være udsprunget af et af vore moderne Kapelkrematorier, — og hvor er vi saa henne? —

bliver uforglemmelige. Salmens fredfyldte Strofer og Grundtvigs stille Livsaften efter et kampfyldt Liv klinger ud i de skønne Ord:

Som let vort Legem gyser
i Sommer-Morgengry,
mens Morgenstjernen lyser
og lover Dag paany,
mens Sommerdagen gryer
i hvide Morgenskyer, —
saa er med Livets Lys
vort sidste Kuldegys.

Men stærkere end i denne Salme klinger det, naar Grundtvig synger: »Tag det sorte Kors fra Graven, plant en Lilje, hvor det stod«. Paaskens Sejrs-Budskab træder magtfuldt den Sjæl imøde, der »saa med Grusit Timeglas udrundet« og var i Verden uden Haab. Med Paasken kom der Lys i Verden, Morgensol bag Mørke. »Livstræet fæsted i Graven Rod«. »Graven lyste, Mørket sned, da forklaret han opstod«.

Ja, han er her, Guddoms-Manden.
Sprængte er nu Gravens Baand,
Han er visselig opstanden,
og hans Ord er Liv og Aand...

Biskop *Martensen* fandt, at Grundtvig brugte for stærke Ord i Salmens Begyndelsesstrofer. *Martensen* vilde »beholde Korset, men omslynge det med Roser, poetisere Sorgen, mildne den, men ikke sætte Glæder i dens Sted«, skriver Professor *Edv. Lehmann* i sin kendte Grundtvig-Bog og fortsætter saa: »Men det var just dette Grundtvig vilde. Han planter Opstandelsens Lilje paa Sørgekorsets Plads og lader Livets Blomster dække Graven«.

... Godt, at vi har vore Kirkegaarde og Gravene udenfor dem. De var ikke til at undvære; man kunde fristes til at anvende paa dem *Harald Kiddes* Ord om de haardprøvede Stakler: »Hvad skulde Verden — hvad skulde vi gøre uden dem«?

Trægravmæler fra den fynske Øgruppe

Af Forstelærer *H. C. Frydendahl* (fortsat fra Side 112)

Efter hvad *Gdr. Vald. Bendixen, Humle*, som vi skylder Tak for Hjælp til dette Arbejde, har oplyst, har der staaet en »Minde-tavle« af Træ paa hans Farfaders, den i 1851 afdøde betydelige *Gmd. Bendix Christiansens* Grav i *Fodslette, Langeland*. Den synes i Hovedtrækkene at have været formet som Færgemandens, om den end har været af mere beskeden Størrelse — ca. $\frac{1}{2}$ Al. bred — og Karakter. Nøjagtig Beskrivelse eller Tegning af den kan dog ikke fremskaffes, da den for ca. 30 Aar siden er omdannet til — Tobaksæske.

Dette Gravmæle har altsaa dog — om end i en noget overraskende Skikkelse — levet videre og kunnet være Bærer af Mindet om den Afdøde. Om de allerfleste Trægravmæler kan man vel med Digteren sige: »De fik dog den værste Ende, de blev kun til Pindebrænde«. Og nu er den Art Gravmæler ved at gaa over i Historien om det svundne.

Vi har dog maaske Lov at haabe, at denne Kunststart kan opleve en Renæssance. Jeg kan

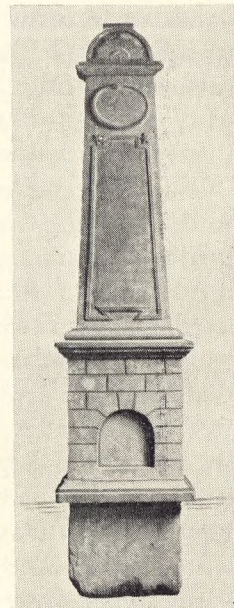

Fig. 250.

Trægravmæle fra
Tullebølle, og

Fig. 251 fra Taasinge.

saaledes minde om det anseelige og værdige Egekors med Smedearbejde fra o. 1913, der staar paa *Ødsted Kirkegaard* i *Jylland*, og som er gengivet i »Vore Kirkegaarde« V. S. 124. Og lad mig slutte med fra *Fyn* at fremdrage et usædvanlig kønt Egetræs Gravsmæle, der er rejst paa *Krarup Kirkegaard* o. 1909 (Fig. 252). Dets Signatur viser, at det er tegnet af ingen ringere end Grundtvigskirkens Arkitekt, *P. V. Jensen-Klint*. Det er præget af *Linier*, der er endnu ældre og ædlere end dem, der spores i de fleste her fremdragne Trægravsmæler, som i det hele og store kan staa som Udtryk for forrige Aarhundreders folkelige Kunstmag paa dette særlige Omraade. Det forener paa en lykkelig Maade Motiver fra *Valdemar Aterdags Visbykors* og *Hellig Anders' Kors* ved *Slagelse*. — Indskriften lyder:

Karen Kirstine Andersdatter.
Tante Stinne.

Ung af Sind, varmhjertet, moderlig, vandt denne enlige gamle Pige en stor og trofast Vennekare.

Paa Bagsiden:

Taknemmelige Søkendebørn fra Sydsjælland
satte dette Minde.

Fig. 253.
Tykt Snelag paa Stedsegrønne er kønt, men farligt.

Pas paa Snetrykket

Af Havearkitekt Johannes Tholle

Sne ser henrivende ud, — ikke mindst naar den som paa Billedet ligger tyk og jomfruelig paa stedsegrønne Træer og Buske, — og vi skal ogsaa være glade ved dens skærmende Dække.

Men Sne er ogsaa farlig, ikke mindst for de Stedsegrønne. Naar den lægger sig i Pulver og Flader, og naar det skifter med Frost og Tø, kan den blive saa tung, at den brækker Grenene fra, ja endog knækker hele det smukke Træ. Og dertil skulde det jo nødtigt komme.

Derfor bør man ikke være passiv, naar Sneen saadan dynger sig ned over de Stedsegrønne, — nej, ud med Kost, Riveskaft og Skovl at redde dem fra Sneens farlige Favntag og Dyne. Man maa se at faa Vægten paa Grenene taget af Snedækket og at faa Sneen ned paa Jorden, — der er den mindre farlig og endnu mere nyttig, — om end maaske anbragt lidt uordentligt og mindre skønt. Det faar være, — blot de Stedsegrønne reddes. —

Der kom allerede betydelige Mængder af Sne før Jul, — pas paa, at den og Vinsterens øvrige Sne ikke bliver af det Onde.

Fig. 252.
Gravkors med middelalderlige Motiver, tegnet af *P. V. Jensen-Klint*.